

C.

A. 1559.
d. 8 Aug.

Tweede, of meer byzondere,
Instructie van den *Stadbouder*
WILLEM I^e. en den *Rade*
van Holland, op 't stuk der
Religie, door den Coninck,
anno 1559. d. 8. Aug.

Eerste Memoriaalboek van den Hove van Holland, van
B. ERNST, fol. ccciv.

„ *Missive van der Coninglicke*
„ *Majesteit an den Stadthou-*
„ *der, roerende die Reli-*
„ *gie.*”

By den Conynck.

Edel welgheboren neue ende lieue getrouwe.

Al eest zoo, dat wy voor ons vertrecken van deesen onsen nederlanden, nae onzen Coninckrycken van Spaengnen (aldaer wy corts vermeynen te reysen) alle onse voorz. Nederlanden int byfundere gheerne hadden besocht en gevistteert, soe wel om int generale ons te informeren op tgene daermede men die goede administratie vandien zoude moghen voerderen in allen weeghen, als particulierlicken op t gene des stucks van der Religie angaen mach, ieghens diewelcke die viandt der meynschelicker natueten daghelix by zyne dieneren meer ende meer aerbeyt, om alles in tweedrachticheyt ende confusie te stellen. Des nyet tegenstaende ouermits andere letselen en hebben wy tzelue nyet kunnen doen, maer ons betrouwende uwer wysheyd, discretie en getrouwigheyt hebben wy v mits deezen onzen brief wel willen vermaenen en belasten die puncten en articlen hiernaevolgenden.

En-

Ende in den eersten. Want wy wel weten en merken dat tprincipael en meeste quaet geresen op titluk van der Religie toecompt en procedeeert by gebreecke, traecheyt en negligentie van den particuliers officiers ende wethouders die hun debuoir ende naersticheyt nyet en doen om de placcaten en Edicten te doen onderhouden en executeren, die wyle hooglofflicker gedachtenissen die Keyser Kaerle die vyfte onse lieue heer ende vader (wiens Ziele God genadich zy) hier voortyts gecerneert heeft, en wy naderhandt beueflicht ende doen publiceren hebben, maer diuersche (soet te beduchten is) daerinne dissimuleren om die cleyne genegentheyte ende affectie die zy totter voorsz. religie mogen draghen off om dat zy faulteurs ende gunstlich zyn totte heretijcken off consenteren in huere opinie, twelck wy nyet en dencken voerder te lyden, mitz welcken willende daerinne verzien zoe de zake van zulcker grooter Importantie is, Ordonneren ende beuolen wy v wel ernstelicken dat ghy furchfuldich ende goet toeficht neemt op allen bailliuwen, schouten, amptlyden ende andere particuliere Officiers onse Lants en graeffschaps van hollant, ende v informeert off zy hun debuoir en naersticheyt doen, om te doen, ende volbrengen tgene des hen by de voorsz. placcaten beuolen ende gelast is zunderlinghe van hen te informeren oft bynnen heure Jurisdictione ende limiten eenighe zyn besmet oft gesuspecteert weezende van ketterye oft herefye om in geualle onse voorsz. officiers hun debuoir daerinne nyet en doen, nae uytwyfen van de voorsz. placcaten dezelve by v te ontbieden t allen tyden en stonden alst van noode werden zal, om hen tegen v te verantwoirden van hun debuoir en diligentie die zy in t ghene des voorsz. is gedaen zullen hebben, Ende indien zy deur uwe vermaninge hen daerinne nyet en quytten oft zwaricheyt maecten hen by v te vinden zult daer van aduerteren Mevrouw die hertoginne van parme onse Zuster (dewelcke wy in onzen affwezen laeten gouuernante generale ouer onsen voorsz. Landen van herwertouere) Om daerinne te versiene zoe zy beuinden zal te behoiren.

V recommenderende en belastende wel ernstelicken en op zo vele als ghy ons aengenenamen dienst begeert te doene die onderhoudenisse ende obseruatie van den voorsz. edicten opt stuck van der voorsz. Religie zoe ryfelicken en wyfelicken gemaect by wylen den Keyser onsen voorsz. Heere en Vadere *By aduys* nyet alleenlicken van allen zynen *Raiden maer oick van den Staten van den zelven Landen van herwaerdsouere (a)* by ons beuestlicht ende gepubliceert zoe voerszeyt is en dat ghy zoe veel te meer sorghe draecht ende benersticht om dezelve te doen onderhouden en obserueren alzoe 't pericle en dangier meerder is, ende 't welck dagelicx vermeerdert deur oirsaecke van den nabueren, ouermits die handelinghe en conuersatie die de vreemde en vuytlendige perfoonen nootzhaluen herwertsoere hebben, wezende zoe veel te meer van noode die furchfuldigheyt en neersticheyt, alzoe 't quaet grootelicx vermeerdert is vuyt saicken van der voireden oirloghen, hebbende die voirs, heretycken en

(a) Deze woorden zyn indedaad merkwaardig; zy leeren ons, dat dit *Edict nopends de Religie*, hoe gestreng ook, en met de grondbeginsele eener gezonde rede in veele opzichten srydig, is afgekondigd ook met *Advys der Staten van alle de Provintiën*, behalven de *Raaden*, waarvan zich de Graaven anders alleen pleegen te bedienen. De zaak is waarachtig, en wordt ook gestaafd in de *REGISTERS van Holland* door AART VANDER GOES. CAREL zelve woonde destyds de Staten, te *Brussel* vergaderd, by. Zyne volgende woorden, die vry zonderling zyn, verdienen hier te worden hygevoegd. (Ao. 1531. I. Deel bladz. 327.)

Saterdaechs — heeft de Keyserlicke Majesteyt de Staten van alle syne Landen [wie er uit Holland tegenwoordig waren, zie men bladz. 325.] vergadert tot *Brussel* op te sake mit synder *Suster Vrouwe Marie Coninginne van Hungarie Donwagiere &c.* ende heeft haer gemaect *Gouernante van den Lande van herwertsoer* geuende zeer ample *Commissie*, daer de *Procuratie* openbaerlicken afgelesen worde; beuelende haer 't obedieeren als syns eygen *Personen*. Heeft oick doen lesen sekere *Articlen*: eerst een

eñ verdoelden van onsen heyligen geloue eñ religie mit deeze occasie hen beholpen, om hun venyn ende dwalinghen te verspreyden. Ende want God Almachtich gelieft heeft ons den pays te verleenen Wy zyn gedelibereert te genyeten den tyt dat die geduyren zal (t welcke wy onse heere God bidden te moghen zyn voir velen jaeren) om ons wackerlicken eñ mit alder neerfticheyt te schnicken ende employeren tot remedie van t quaet dat daerinne gekomen is vuyt faicke van die voorf. oirloghen eñ nyet alleenlicken beletten, dat die voorfz dwalingen nyet en waffen eñ vermeerderen maer oick om de zelue geheelicken te extirpeeren zoe verre dat mogelicken worden zal. Waer toe wy v recommanderen te houden groot eñ zunderlinge toeficht. Ende v nyet alleenlicken employeren in tgene dat dexecutie van de voorfz. edicten angaet maer oick effectuelicken bezorghen dat de gheene die onder v zyn hen jnsgelycx daerinne quytten eñ dat de publicatie van de voorfz. Edicten in alle plaetfen ten tyde eñ in-

gebeel Placcaat van der Punitie van den Lutheranen [want zoo werden toen de Hervormden genaamd] daerna een Placcaat van Policien van alderhande saken, als Munte, Banckerooten, &c. Daer de Staten beurlieden aduys op gegeven hebben ut supra. Ende al gelesen zynde (t welck duerde van elf wuyren tot omtrent twee wuyren namiddage) heeft zyne Majesteyt selver verclaert mit monde, dat by 't selfde wilde gepubliceert te hebben over allen synen Landen ende onderhouden hebben. Dat indien by Vader Moeder, Suster Broeder of ander Vrundt hadde, die Luyters ware, by soude hem Vyant zyn ende thoonen dat hem leet waren; mit veel meer andere woirden. De Coninginne seyde oick wat tot heur excuse van den grooten laste die sy aenvaarde; maer sprack zoelyflike, dat men 't niet wel booren en mochte. Daer na naem de Keyserlicke Majesteyt oirlof an den Staten, begeevende dat zy malcanderen communiceren accordt ende liefde onderlinge hebben wilden: by bedanct hen van voirleden tyden, ende soude een goet Prince zyn, ende henlieden hebben voir gerecommandeert ende bescbermen waer by syn soude — — Ziet daar de eenvoudigheid dier Eeuwe!

inder vormen als die voorſz. Edicten inhouden vernyeudt mach worden. Ende dat ghy nerftelicken onderſouckt oft aen allen zyde dexecutie tegens den ouertreders gedaen zal worden. Welcke executie wy willen en verſtaen gedaen te wordene mit alle rigeur en zonder daerinne yemandt aen te zyen ofte reſpecteren wye zy, en te procederen nyet alleenlicken tegens den ouertreders mair oick tegens den Jugen en Rechteren die van diſſimulatie ofte ooghluyckinge fouden willen vſeren, houdende die ghe- ne die daerinne gebrecklicken zouden zyn voor ſu- pect ofte fauteurs van de ketterye. Ende, aengaen- de dien verboden boucken en ſchandaleuſe ſchilde- ryen is onze wille en meyninge, dat ghy deſhalven goede en ſcerpe inquitſie zult doen houden om v daerinne precyſelicken te reguleren nae vuytwyſen der voorſz. Edicten oick zonder diſſimulatie ofte Conniventie zoe t zelve een zaicke is by middele van de welcke t ſchamel volck hen grootelicx ver- abuſeert en verleyt wort. Toeſicht nemende dat in- de viſtation van den wynckelen van den printers en- de bouckvercoopers altyts mitten officier oft weer- licken Juge eenig Commiſſaris byder geeftelicke au- toriteyt geordonneert hem daer by vouge.

Ende daerenbouen dat ghy in gheender manieren en ontfanght oft admitteert die excuſatie van den ghenen die onder tdxel van den rigeur off ſtraffheyt van der Wet oft ordonnancie hen thoonen beureeft te procederen tot condempnatie volgende die voorſz. wet oft ordonnancie, ende ten executie van den penen by den voorſz. edicten gheſtatueert, gemerct dat wy V noch hen oock geen Jugen oft Rechtere- ren geſtelt oft gedeputeert en hebben om te juge- ren (*b*) van der Wet ende Edicten noch om te verclaeren ofte die te veel oft te luttel gemodereert ofte te ſtraff zyn, maer om punctuelicken te proce- deren nae de vorme van de voorſz. edicten, te ver- claeren die penen tegens die genen die daer teghens doen

(*b*) Dezelve woorden komen in de eerſte *Inſtrudie* voor by WAGENAAR, *Amſterd.* III. D. bladz. 485. en hiervooren bl. ix.

doen zullen naevolgende tinhouden van dien ende dezelve doen executeren, ende behoirt V ende alle andere genouch te zyn om alle voerdere scrupulen en zwaricheden te doen cefferen, dat die voorfz. Edicten ende placcaten gemaect zyn by den Prince die macht heeft statuten te maken, ende zoe veel te meer gemerct dat wylen zyne voorfz. Keyf. Maj. daerinne geprocedeert heeft mit zulcke rype delibereatie van Raide als voifz. is.

Ende zoe verre ghy yemanden beuindt die in zaicken aengaende der Religien en den dienft Godts coele en flechte opinie geeft en datter zoude moghen fufpicie vallen dat alzulcke opinien zouden wezen om des mesbruykers te fauorifeeren oft oick up dat dezelve zouden mogen ontgaen die pene tegens den delinquanten by den voorfz. Edicten gefelt, Ordonneren wy V dat ghy tegens denzeluen doet procederen als tegens eenen fauteur van den voorfz. feften, al waert oick zoe (twelck God verhoeden wille) dat hy waere van uwer Collegie. Want zoe verre wy kennen beuinden ofte verftaen dat hierinne eenige diffimulatie gebeurde en zouden wy nyet kennen gelaeten te houden voor grootelick fufpect alle de ghene die dezelve draghen zouden noch en zouden oick nyet laten indien t onfer kenniffe quaeme daerinne te procederen mit alle rigeur jegens wyen dattet waere.

Ende hoe wel by de voorfz. placcaten ende edicten alle feften verboden zyn zoe van Lutheryen ende Sacramentarijfen als van erdooperye, Deezen nochtans nyet tegenftaende verftaen wy dat diuerfche luttel achtende op die voorfz. Lutheranen ende Sacramentarijfen doen alleenlick eenich debuoir tegens die erdoopers. Waeromme en want die voorfz. andere feften die poorten ende ingang zyn om van deen quaet in arger te vallen, willen en ordonneren wy dat die voorfz. placcaten generalicken geobferveert zullen worden tegens alle fectarijfen zonder eenige diffimulatie tegens den ghenen die alleenlick zouden mogen befmet zyn van den articulen en dwalingen by Luther geintroduceert ende gefufstineert. Ende want van noode is goet toeficht te nemen

men in de steden ende plaetsen daermen scholen houdt daarvan tgouvernement en administratie toebehoort den gouverneurs ende wethouders der voorsz. steden en plaetsen, zult ghy den wethouders last hebbende van de voorsz. scholen van onsentwegen ordonneren de voorsz. scholen dickmael te visiteren en neersich toeficht te nemen dat gheene schoolmrs ontfangen en worden ten zy dat dezelve notoirlicken Catholyck zyn ende dat zy de handt daer an houden dat de jonckheyt wel onderwefen worden in den Cathecismus die wy tanderen tyden hebben doen publiceren.

V ordonnerende oick goet ende speciael toeficht te nemen dat men voertaen *int vernyeuwen van de wetten van onsen voorsz. lande ende Graeffschape van bollant* gheene en admittere noch stelle *in werte noch officie van judicature oft andere* die besmet genoteert oft gefuspeeteert is van eenige dwalinge secte ofte ketteryen oft yemandt die nyet altyts geacht ende gereputeert en es gheweest voor een goet Catholycke ende Christen mensche onderhoudende die ordinancien ende constitutien van der heyliger kerke, Willende en ordonnerende oock dat ghy van onzen t weggen last ende beueelt alle Balliuwen Schouttetten Schepenen ende anderen wethouders hebbende die nominatie ende keuse van der Wet dat zy hen wel wachten eenighe te nomineren ofte kyefen die nyet geheel oprecht ende goed Catholycke luyden zyn. Op penen van hen te verhaelen op die voorsz. Kiesers te hueren eyghen ende priueen namen en gereputeert en gestraft te zyne als fauteurs van heretycken ende heure opinien.

Voorts want wy oick verstaen dat in eenighe plaetsen de heylich ende vasten daghen zeer qualicken onderhouden worden sonderlinge dat diuersche ter kercken nyet en commen, maer dat arger is, ter schandalifatie van andere gaen in de tauernen ende speelscholen nyet zonder groote suspicie dat dezelve mit dwalinghen en quaden opinien besmet zyn Soo eest dat wy V ordonneeren dat ghy die officiers ende Wethouders doet vermaenen ten eynde dat zy naersich toeficht daer op nemen straffende de ghe-
ne

ne die by lichtvaerdigheyt en onachtsaemheyt verfmaden die heilige daghen ende hen voorts informeeren van de gheene die duncken zullen geinfecteert en besmet te zyn van eenige dwalinge oft haeresie.

Belastende ende beuelende preciselicken ende specialicken V eerste Raid oft president dat ghi toeficht neemt om te weeten hoe men binnen de Limiten van uwer jurisdictie zal procederen in t ghene des voorz. is ter executie van onze voorz. meynighe om ons oft onzer voorz. Zusters die Hertoginne van Parma Regente daer van te aduerteren zoe verre ghy daerinne eenige faulten beuint. Want wy gedelibereert zyn hierinne gheen minder zorghe te draghen in onsen afwesen dan in onzen tegenwoirdigheyt boven tgene dat wy onser voorz. Zusters die hertoginne van Parma ende de particuliere gouverneurs dit punct specialicken zullen recommanderen. Ende V recommanderende wel expresseelicken die goede administratie van justitie van onsen onderfaten, ende V behoerlicken te quytten in tgene dat *uwen last* angaet volgende tgoed betrouwen dat wy van V allen hebben ende oick te bewaeren onse hoocheyt en gerechticheyt Recommanderen wy V bouen al dit punct van der Religie als wesende tgene daerinne ghy ons den meesten en bequaemiten dienst doen moecht.

Edel Welgeboren Neue ende lieue getrouwe, onse heere God zy met V. geschreuen in onser Stadt van Gendt den vijien dach van Augusto 1559.

Onderteyckent

PHILIPPE

Ende nog lager

DOUERLOEPE.

Die superscriptie was deese.

Den Edelen Welgeboren onzen neue den Prince van Oraingnyen Ridder van onser ordene Stadhouder ende onsen lieuen ende getrouwen die eerste en andere luyden van onsen Rade In hollant.

B 5

D,